

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษา

1. พื้นที่ที่ศึกษา

ลักษณะทางกายภาพของกลุ่มน้ำปากพอง

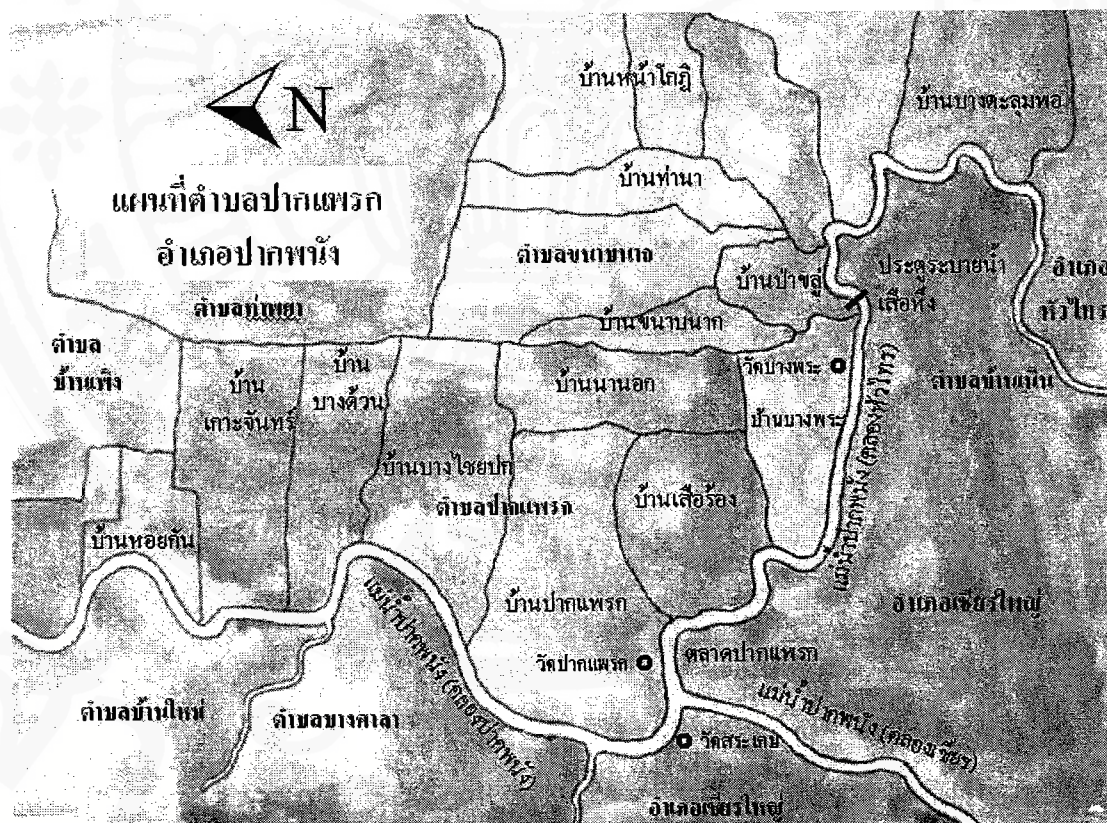
กลุ่มน้ำปากพองมีพื้นที่กว้างใหญ่กินพื้นที่ประมาณ 1.7 ล้านไร่หรือร้อยละ 26.64 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีแม่น้ำปากพองเป็นแม่น้ำสายหลัก และลำคลองสาขาอีก 119 สาย รวมความยาวทั้งสิ้นกว่า 700 กิโลเมตร พื้นที่ตอนบนของกลุ่มน้ำปากพองส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เทือกเขา เนินเขา และพื้นที่ดอน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 15-50 เมตร มีลำน้ำสาขาหลายสายไหลลงมารวมกับแม่น้ำปากพอง พื้นที่ราบส่วนใหญ่เป็นนาข้าวมีประมาณ 745,516 ไร่ หรือร้อยละ 75.62 และพื้นที่ป่าพรุประมาณ 67,326.25 ไร่ ซึ่งป่าพรุนี้เป็นตัวกันไม่ให้น้ำเปรี้ยวมาทำลายนาข้าว ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ซับน้ำและกรองตะกอนที่จะไหลลงสู่ลำน้ำ ทำให้สองพื้นที่ที่มีการแบ่งหน้าที่กันอย่างเหมาะสม ป่าพรุจึงเป็นเสมือนป่าชุมชนที่คนกลุ่มน้ำปากพองใช้ประโยชน์ร่วมกันมาแต่อดีต นอกจากนี้ พื้นที่กลุ่มน้ำปากพองยังมีส่วนที่ติดกับทะเลโดยด้านหน้าติดกับอ่าวไทยทอดตัวจากอำเภอปากพองไปยังอำเภอหัวไทรยาวประมาณ 50 กิโลเมตร ต่อเนื่องไปสู่จังหวัดสงขลา (ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2544, น.30) สภาพน้ำในแม่น้ำปากพองตอนบนบริเวณอำเภอชะอวด อำเภอเชียรใหญ่ (ช่วงเหนือสะพานการะเกดขึ้นไป) จะเป็นน้ำจืด ส่วนตอนล่างจะเป็นน้ำกร่อยและบริเวณปากอ่าวจะเป็นน้ำเค็ม ระบบน้ำจะมีการขึ้น-ลงไหลเวียนอยู่ตลอดเวลาตามฤดูกาล

2. การเลือกพื้นที่ศึกษา

เนื่องจากแม่น้ำปากพองไหลผ่านพื้นที่หลายอำเภอของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น ไหลผ่านอำเภอชะอวดเรียกว่า “คลองชะอวด” ผ่านอำเภอเชียรใหญ่เรียกว่า “คลองเชียร” เมื่อถึงบ้านปากแพรกจึงแยกเป็น 2 สาย สายหนึ่งไหลย้อนค่อนข้างขนานฝั่งทะเลไปทางทิศใต้ผ่านอำเภอหัวไทร เรียกว่า “คลองหัวไทร” แล้วไปลงทะเลสาบสงขลาที่ปากกระวะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ส่วนอีกสายหนึ่งไหลไปทางทิศเหนือผ่านอำเภอปากพอง และออกสู่ทะเลที่อ่าวปากพอง เรียกว่า “แม่น้ำปากพอง” ดังนั้น เมื่อเราพูดถึงแม่น้ำปากพองจึงหมายถึงรวมถึงแม่น้ำ (คลอง) สายดังกล่าวด้วย และในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพองจะมีป่าจากขึ้นกระจายตาม

ริมสองฝั่งแม่น้ำปากพริกและคูคลองสาขาที่น้ำทะเลขึ้นถึง ตั้งแต่อ่าวปากพริกไปจนถึงพรุควนเค็ง อำเภอลำดวน แต่จะพบป่าจากหนาแน่นแถบอำเภอปากพริก อำเภอเชียรใหญ่ และอำเภอหัวไทรตามลำดับ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ บ้านบางพระ หมู่ 3 ตำบลปากแพรก อำเภอปากพริก จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ศึกษา ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ ประการแรก เป็นพื้นที่ที่ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าจากมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน ในขณะเดียวกันชาวบ้านบางรายยังมีความรู้สึกหวงแหนพื้นที่ป่าจาก ไม่ยอมให้นายทุนมากว้านซื้อหรือเช่าทำนาถุ้ง และประการต่อมา พื้นที่ดังกล่าวได้รับผลกระทบจากกระแสการพัฒนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อาทิ การทำนาถุ้ง และผลพวงจากการโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพริกฯ โดยเฉพาะการสร้างประตูระบายน้ำบ้านเสื่อหึ่ง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากพื้นที่ศึกษา อาจมีผลต่อการเจริญเติบโตของต้นจากและระบบนิเวศ (ดังแผนที่ประกอบ)

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

บ้านบางพระ หมู่ที่ 3 ตำบลปากแพรก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอปากพนัง ห่างจากที่ว่าการอำเภอไปประมาณ 15 กิโลเมตร ลักษณะพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 3-8 เมตร พื้นที่ลาดเทจากตะวันตกไปทางตะวันออก มีแม่น้ำปากพนังไหลผ่านซึ่งในอดีตแม่น้ำสายนี้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำของประชาชน 2 จังหวัด กล่าวคือผ่านอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ตำบลปากแพรกมีคลองธรรมชาติ 3 สาย คือ คลองบางดี คลองบางพระ และคลองบางไชยปก ไหลผ่านตอนกลางของตำบล พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นนาข้าว มีประชากร 320 คน จากจำนวนครัวเรือน 54 ครัวเรือน ประชาชนนับถือศาสนาพุทธ อาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้าน คือทำนา ทำน้ำตาลจาก เลี้ยงกุ้ง และทำไร่นาสวนผสม

การคมนาคมนอกจากการสัญจรทางน้ำแล้ว บ้านบางพระยังมีถนนสภาพเป็นหินคลุกผ่านหมู่ 2 หมู่ 3 และหมู่ 4 เป็นระยะทาง 7,300 เมตร (องค์การบริหารส่วนตำบลปากแพรก, 2545, น. 1-3) ในฤดูฝนการเดินทางในเส้นทางดังกล่าวยังไม่สะดวก เนื่องจากมีน้ำขังอยู่เป็นระยะๆ

3. ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงการให้ประโยชน์จากป่าจากและการเปลี่ยนแปลงการให้ประโยชน์จากป่าจากของชุมชนบ้านบางพระ ตำบลปากแพรก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีขอบเขตของการศึกษาดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

มุ่งศึกษาเฉพาะในพื้นที่ หมู่ 3 บ้านบางพระ ตำบลปากแพรก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการให้ประโยชน์จากป่าจากมากในอดีต และได้รับผลกระทบจากสถานการณ์น้ำท่วมมากแห่งหนึ่ง

3.2 ขอบเขตด้านประชากร

มุ่งศึกษาข้อมูลจากกลุ่มประชากรในพื้นที่ หรือบุคคลที่เกิดและใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนมาอย่างยาวนาน โดยจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

3.2.1 กลุ่มผู้สูงอายุ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้รู้ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นต้น

3.2.2 กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่าจาก ได้แก่ ผู้ประกอบอาชีพทำน้ำตาลจาก ทำน้ำส้มจาก เย็บจากดับมุงหลังคา และสร้างผลิตภัณฑ์จากต้นจาก

3.2.3 กลุ่มผู้ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน หรือหาปลาในคลอง

3.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาครั้งนี้ ใช้เวลาทั้งสิ้น 13 เดือน คือตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2548 ถึง วันที่ 31 ธันวาคม 2549 โดยผู้ศึกษาได้ใช้เวลาอยู่ที่พื้นที่ หมู่ 3 บ้านบางพระ ตำบลปากแพรก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตลอดถึงละแวกใกล้เคียงเป็นระยะเวลา 4 เดือน

4. ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง “วัฒนธรรมป่าจากชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง : กรณีศึกษาบ้านบางพระ ตำบลปากแพรก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้ศึกษาได้กำหนดวิธีการและขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

4.1 วิธีการเก็บข้อมูล

4.1.1 การศึกษาเอกสาร (Documentary study) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับป่าจาก อาทิ การจัดการป่าจาก การใช้ประโยชน์จากป่าจาก ระบบนิเวศป่าจากของชุมชน แนวคิด ทฤษฎีต่างๆ ตลอดจนสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเป็นภาพรวมบางมิติที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ศึกษา จากเอกสารทางวิชาการ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และสารสนเทศจากเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

4.1.2 ข้อมูลจากภาคสนาม (field work) เริ่มต้นจากการสำรวจสภาพพื้นที่ ทั้งทางบกและทางน้ำ ในขณะเดียวกันก็สร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านในชุมชน กำหนดประเด็นการสัมภาษณ์ พร้อมกับวางแผนการเดินทางสำรวจเส้นทาง กำหนดตารางการสัมภาษณ์ในแต่ละวัน พร้อมอุปกรณ์ อาทิ สมุดจดบันทึก ปากกา ดินสอ เทป กล้องถ่ายรูป โดยที่ผู้รู้ (key informant) ทั้ง 3 กลุ่มตามที่กำหนดไว้ ไม่จำเป็นต้องสัมภาษณ์แยกกลุ่ม หรือกระทำในเวลาเดียวกัน แต่ทั้งนี้ ต้องได้ข้อมูลขั้นต้นที่ครบถ้วน ชัดเจน และเป็นจริง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ผู้รู้ (key informant) ในพื้นที่บ้านบางพระ ทั้ง 3 กลุ่ม อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้รู้ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นต้น กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่าจาก ได้แก่ ผู้ประกอบอาชีพทำน้ำตาลจาก ทำน้ำส้มจาก เย็บจากดับมุงหลังคา และสร้างผลิตภัณฑ์จากต้นจาก และกลุ่มผู้ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน หรือหาปลาในคลอง ซึ่งรายชื่อ และวันที่สัมภาษณ์ ปรากฏอยู่ในบรรณานุกรมสัมภาษณ์บุคคล

นอกจากนี้ การจะได้มาซึ่งข้อมูลในหลายๆส่วน ยังมีกระบวนการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ซึ่งผู้ศึกษาต้องนำมาใช้ในหลายกรณี

4.2 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ด้านหนึ่งของการได้มาซึ่งข้อมูลโดยที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปสัมผัสกับปรากฏการณ์และพยายามเข้าใจถึงวิธีอธิบายปรากฏการณ์แบบคนใน (insider) (สุภางค์ จันทวานิช, 2549, น.18) เมื่อได้ข้อมูลเบื้องต้นมาแล้วจึงนำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์โดยเขียนในรูปพรรณนาวิเคราะห์เป็นระยะๆ (Analytical description) คือเป็นการตีความ (interpretive) ตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่ออธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศป่าจากกับชุมชนบ้านบางพระ โดยเน้นไปที่ประโยชน์ให้สอยจากป่าจาก พัฒนาการในการใช้ประโยชน์ ซึ่งได้เน้นไปที่ภูมิปัญญาของชุมชนในขณะเดียวกันก็อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศป่าจากและผลกระทบต่อชุมชนบ้านบางพระ อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของพื้นที่นาทุ่ง และโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง สุดท้ายได้กล่าวถึงการปรับตัวของชุมชนบ้านบางพระว่าจะดำรงชีพอยู่บนฐานทรัพยากรในปัจจุบันได้อย่างไร

อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการทางตรรกะแบบอุปนัย (inductive method) เน้นข้อมูลเชิงรูปธรรมหรือข้อเท็จจริง (facts) ในปรากฏการณ์เป็นที่มาของการได้ความรู้หรือแนวคิด โดยสร้างข้อสรุปเชิงนามธรรมขึ้นจากข้อเท็จจริงดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันก็ได้ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ซึ่งเป็นการแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน (สุภางค์ จันทวานิช ,อ้างแล้ว, น.16 และ 32)

5. ข้อจำกัดของการวิจัย

เนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศในภาคใต้ โดยเฉพาะแถบชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยในพื้นที่อำเภอปากพนังอันเป็นเส้นทางไปยังบ้านบางพระนั้นจะมีฝนตกอย่างสม่ำเสมอ และบางช่วงจะมีมรสุมเข้าทำให้การออกพื้นที่เป็นไปอย่างยากลำบาก การไปสัมภาษณ์ชาวบ้านในหลายๆครั้งจะพบกับอุปสรรคในการเดินทาง แม้จะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดีก็ตาม ส่วนการสำรวจพื้นที่ทางน้ำนั้น ปัญหาที่พบคือ หาเรือยาก เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกใช้เรือในการสัญจรไปนานแล้ว